

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТЕНДЕНЦІЙ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано стан конкурентоспроможності України за різними міжнародними рейтингами. Розглянуто основні шляхи підвищення конкурентної позиції України. Визначено вплив інноваційної діяльності на міжнародну конкурентоспроможність країни. Надано відповідні рекомендації.

The Ukrainian position of competitiveness in different international ratings is analyzed in the article. The main ways of increasing the competitive position of country in present circumstances are overviewed. The influence of innovation on the national competitiveness of the county in the world is determined. The certain recommendations are given.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Актуальність дослідження національної конкурентоспроможності в умовах глобалізації очевидна для України. Глобалізація світової економіки та відкритість національних економік загострює конкуренцію, зумовлюючи нестійкість конкурентних переваг суб'єктів міжнародних економічних відносин.

Це вимагає пошуку механізмів утримання та розвитку конкурентоспроможності, побудованих на постійному вдосконаленні, розвитку можливостей та гнучкій адаптації до змін світової кон'юнктури і динамічного конкурентного середовища.

Світове господарство на сучасному етапі розвитку характеризується динамічним поглибленням процесів інтеграції політичного, економічного та соціально-культурного життя країн світу. Активно протікають процеси взаємного зближення економік різних країн, відбувається формування єдиного інформаційного простору й переливання сучасних технологій, політична трансформація та інтеграція на регіональному і світовому рівнях.

На початку XXI століття світове господарство все більше набуває рис єдиної динамічної цілісної системи, в якій протікають різнопланові процеси. Посилюється роль і значення зовнішніх факторів у економіці країн, створюється єдиний світовий ринок без національних бар'єрів.

Останнім часом, по суті, вичерпався потенціал зростання національної економіки на ресурсній основі. Потрібні кардинальні зміни у виборі пріоритетів національного економічного розвитку в глобальній конкуренції, а для цього важливим є усвідомлення змісту і структури такої фундаментальної економічної категорії, як конкурентоспроможність країни. Конкурентоспроможність економіки, методи її визначення та зв'язок із динамікою зростання на різних етапах економічного циклу вже не перше десятиліття перебувають у центрі уваги економістів та урядовців, оскільки якість тих чи інших оцінок і ступінь їх відповідності сучасним економічним реаліям суттєво позначаються на ґрунтовності стратегічних рішень держави на всіх рівнях економіки.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблема оцінки і управління конкурентоспроможністю займалися такі зарубіжні та вітчизняні вчені: П. Кругман, С. Ліндер, М. Портер, Д. Сакс, П. Самуельсон, Л. Саммерс, Я. Базилюк, М. Делягін, Я. Жаліло, В. Іноземцев, Д. Лук'яненко, С. Меншиков, І. Спиридонов, Р. Фатхутдінов, І. Фішер, Т. Циганкова, Й. Шумпетер та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значні досягнення в теорії та практиці дослідження конкурентоспроможності країни, на нашу думку, потребують подальшого дослідження теоретико-методологічні засади феномена конкурентоспроможності країни в глобальному середовищі.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження конкурентоспроможності України на основі порівняльного аналізу існуючих рейтингів конкурентоспроможності країн світу, а також визначення основних заходів для підвищення конкурентних позицій української економіки на світовому ринку в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світовий економічний спад виявив структурні недоліки економіки, приховані в благополучні часи, і зробив завдання підвищення конкурентоспроможності як ніколи актуальним.

Розглядаючи кризу як каталізатор змін, що сприяє об'єднанню політичних сил і ресурсів державного апарату на всіх рівнях для вирішення економічних питань, на нашу думку, Україна має унікальну можливість для здійснення структурних реформ, здатних пожвавити економіку і забезпечити стійке підвищення її конкурентоспроможності в довгостроковому періоді.

Важливою умовою достатнього рівня конкурентоспроможності країни є здатність її суб'єктів оперативно реагувати на зміни у світовій кон'юктурі та структурі економічних зв'язків. Передумовами для цього є сприятливий інвестиційно-інноваційного клімат, а також національне середовище ефективного функціонування суб'єктів господарювання. Рівень конкурентоспроможності країни визначається наявністю в ній механізмів формування умов і засобів, які сприяють вирішенню завдань загальнонаціональної безпеки, економічного розвитку та підвищенню рівня життя населення.

Як підкреслює Майкл Портер «в економіці, що глобалізує, вагомі конкурентні переваги все більш і більш визначаються місцевими елементами – знання, відносини, мотивація – чого не можуть отримати віддалені конкуренти» [1, с.242].

Поняття «конкурентоспроможність» має різні рівні виміру залежно від об'єкта, до якого воно застосовується. При комплексному вивченні цього вища можна виділити такі рівні, як мікрорівень (товар, підприємство), мезорівень (галузь), макрорівень (національна економіка) і мегарівень (світова економічна система). Усі рівні є однаково значимі та є необхідною умовою ефективного функціонування як національних господарств, так і світового господарства [2, с.25].

Так, І. Бондаренко було запропоновано матрицю «Рівень формування конкурентних переваг / Рівень реалізації конкурентних переваг» з виокремленням національного та міжнародного рівнів. Залежно від комбінації даних критеріїв можна визначити як формується та реалізується національна політика підвищення конкурентоспроможності країни (рис. 1).

Рівень формування конкурентних переваг	Національний	Рівень реалізації конкурентних переваг	
		Національний	Міжнародний
Рівень формування конкурентних переваг	Національний	1. Національна політика підвищення конкурентоспроможності країни. 2. Національна політика у сфері конкуренції. 3. Домінування національних інститутів регулювання.	1. Підвищення відкритості національної економіки та стимулювання інтернаціоналізації. 2. Імплементация міжнародних норм регулювання конкуренції. 3. Домінування міжнародних інститутів регулювання.
	Міжнародний	1. Національна політика у сфері конкуренції. 2. Вплив міжнародних інституцій та політики. 3. Узгодження політики національних та міжнародних інститутів регулювання.	1. Міжнародна політика управління конкурентоспроможністю (у тому числі на основі складання рейтингів). 2. Розробка та розповсюдження глобальних підходів до управління конкурентоспроможністю. 3. Домінування міжнародних інститутів регулювання.

Рис. 1. Матриця рівнів формування та реалізації конкурентних переваг [2, с.27]

Для того, щоб визначити місце України в сучасних глобалізаційних тенденціях, слід звернутися до результатів дослідження Всесвітнього Економічного Форуму, яка застосовується в серії Звітів про Глобальну Конкуренентоспроможність з 1979 року. На даний час аналіз охоплює 134 країни з розвиненими економіками і економіками, що розвиваються. З часу публікації першого звіту методологія оцінки конкурентоспроможності змінювалась і доповнювалась, і зараз є однією з найбільш досконалих у світі. Останнім кроком в еволюції методології став Індекс Глобальної Конкуренентоспроможності (ІГК), який був розроблений у співпраці з професором Сала-і-Мартіном з Колумбійського університету і вперше представлений в 2004 році. З тих пір ІГК став вичерпним індексом для вимірювання національної конкурентоспроможності, який враховує мікро- та макроекономічні основи конкурентоспроможності (12 складових конкурентоспроможності).

Згідно з методологією, конкурентоспроможність це сукупність установ, політик та факторів, які визначають рівень продуктивності економіки. Рівень продуктивності економіки, у свою чергу, визначає рівень добробуту, який може бути досягнутий в країні. Рівень продуктивності також визначає відсоток прибутковості інвестицій в економіці. В середньо та довгостроковій перспективі ймовірність зростання більш конкурентоспроможної економіки вище, ніж менш конкурентоспроможної, так як відсоток прибутковості інвестицій визначає рівень зростання економіки. Отже, для виходу з економічної кризи та покращення добробуту громадян необхідно створювати умови для підвищення конкурентоспроможності країни.

При порівнюванні загальної конкурентоспроможності України з іншими країнами показує, що потенціал конкурентоспроможності залишається нереалізованим. Україна займає 72-е місце в рейтингу глобальної конкурентоспроможності 2008-2009 рр. із загальним балом 4,09 (з 134 країн, що увійшли до цього звіту).

За минулий рік Україна поліпшила свій рейтинг всього на одну позицію. Якщо цей результат порівняти з вибіркою країн за 2007–2008 рр., то прогрес України становитиме два пункти. У порівнянні з попереднім звітом можна констатувати, що Україна продемонструвала малопомітний прогрес у рейтингу.

Загальна оцінка конкурентоспроможності економіки зросла на 0,11 бала (для порівняння в 2007-2008 рр. – загальна оцінка України знизилася на 0,05 бала). Однак, збільшення загального балу не позначилося на динаміці країни в рейтингу ІГК. Це говорить про те, що більшість країн, що знаходяться вище або нижче України у рейтингу, прогресували в 2008-2009 рр. швидше або з таким само успіхом. Інституційне середовище є найслабшим місцем на мапі конкурентоспроможності України. За даним компонентом Україна займає 115 місце із 134 держав, включених у ІГК 2008-2009 рр., відстаючи від усіх країн ЄС-12 (медіанний рейтинг 68) і більшості держав СНД (медіанний рейтинг 92). У порівнянні з минулим звітом позиції України в рейтингу за даною складовою не змінились [3, с.7].

Зношена та нерозвинена інфраструктура залишається одним з вагомих факторів, що послаблює національну конкурентоспроможність. За даною компонентою Україна займає 79 місце в ІГК 2008-2009 рр., погіршивши за рік свої позиції у рейтингу на два пункти. Показники якості української інфраструктури не відповідають європейським стандартам, включаючи країни ЄС-12, а також не дотягують до рівня найбільш розвинених країн СНД. Погана інфраструктура накладає фізичні обмеження на зростання інших секторів економіки. Україна, що володіє вигідним географічним положенням, повинна отримувати більші вигоди від реалізації свого транзитного потенціалу.

Макроекономічна стабільність – складова, за якою Україна продемонструвала найбільший регрес у порівнянні з попереднім звітом.

За минулий рік за даним компонентом країна втратила 9 позицій в рейтингу, посівши у підсумку 91 місце. Одною з найважливіших умов для стабілізації макроекономічної ситуації є збалансований бюджет.

Система вищої та професійної освіти є одною з найсильніших конкурентних переваг

України. За даною складовою країна посідає 43 місце в рейтингу ІГК 2008-2009 рр., зміцнивши свої позиції за минулий рік відразу на 10 пунктів. Такий прогрес дозволив Україні помітно скоротити відставання за даним компонентом від країн ЄС-12 (обігнавши Словацьку Республіку, Румунію та Болгарію), медіанний рейтинг яких становить 36,5 і вийти на провідне місце серед країн СНД.

Слабка ефективність ринку товарів – поряд з нерозвиненими інститутами та нестабільним макроекономічним середовищем – одна з трьох найслабших складових національної конкурентоспроможності. У ІГК 2008-2009 рр. Україна займає 103 місце за даним компонентом, істотно відстаючи від країн ЄС-12 (з медіанним рейтингом 49) і програючи найбільш розвиненим країнам СНД (Російській Федерації, Азербайджану, Казахстану, а також Грузії). За минулий рік країна не змогла домогтися істотних поліпшень у даній сфері, що й зумовило її падіння в рейтингу на дві позиції [3, с.10].

З урахуванням стадії розвитку України – низька ефективність ринку товарів є одним з ключових факторів, що гальмують зростання продуктивності і конкурентоспроможності економіки України. Тому реформи, спрямовані на посилення конкуренції, зниження податкового тиску, розвиток ефективного ринку землі сільськогосподарського призначення, скорочення адміністративного тиску на бізнес та спрощення дозвільної системи повинні стати одним з найважливіших пріоритетів для держави на найближче майбутнє.

В Україні склався і функціонує відносно ефективний ринок праці. За даним компонентом Україна займає 54 місце серед країн, включених в ІГК 2008-2009 рр. За минулий рік позиції країни у відповідному рейтингу покращилися на 11 пунктів. Це дозволило Україні обігнати в рейтингу групу країн ЄС-12, медіанний рейтинг якої становить 60,5 (включаючи Польщу, Угорщину, Словенію, Кіпр, Мальту, Румунію та Болгарію).

Незважаючи на бурхливе зростання банківського і фондового ринку в останні роки, національний фінансовий сектор залишається все ще слабо розвиненим. За минулий рік Україна не змогла поліпшити свої позиції в рейтингу за даним компонентом, залишившись на 85 місці. В останньому випуску ІГК за рівнем розвитку фінансового ринку Україна помітно відстає від усіх країн ЄС-12, медіанний рейтинг яких становить 51,5, хоча й вийшла на лідируючі позиції в СНД.

Оснащеність новітніми технологіями (технологічна готовність) – складова, за якою Україна продемонструвала найбільший прогрес в ІГК 2008-2009рр. У порівнянні з минулим роком позиції країни в рейтингу за даним компонентом зміцнилися відразу на 23 пункту, що перемістило Україну на 65 місце. Такий стрибок не дозволив подолати істотне відставання від країн ЄС-12, які з медіанним рейтингом 37 пішли далеко вперед від України, однак дозволив вийти на провідне місце серед країн СНД, випередивши Російську Федерацію і Азербайджан [3, с.43].

Для того, щоб країна отримувала вигоди від використання тих чи інших технологій, вони не обов'язково повинні розроблятися всередині країни. Для держав, які знаходяться на першій та другій стадіях розвитку, таких як Україна, здатність адаптувати технології з-за кордону на даному етапі є навіть важливіше, ніж можливість самостійно виробляти технологічні інновації. ППІ можуть бути основним джерелом трансферу технологій та ноу-хау. У багатьох країнах з перехідною економікою, таких як Угорщина або прибалтійські країни, ППІ зіграли визначальну роль у збільшенні технологічної оснащеності секторів виробництва та послуг.

Імпорт та використання вже готових першокласних світових технологій, наприклад, у такій сфері як енергозбереження, може допомогти Україні у відносно короткий термін підвищити продуктивність економіки. Виходячи з досвіду країн Центральної та Східної Європи, Україна не повною мірою використовує свій потенціал для залучення ППІ, як каналу для доступу до нових технологій. У цьому контексті показовим прикладом є сектор мобільного зв'язку, бурхливе зростання в якому стало можливе за рахунок приходу іноземних інвесторів.

Українські компанії мають доступ до достатньо ємного внутрішнього і зовнішнього

ринків. За складовою «розмір ринку» Україна займає найвище 31-е місце в ІГК 2008-2009 рр., поступаючись із країн ЄС-12 тільки Польщі (20 місце), а з країн СНД – Російській Федерації (8 місце). За минулий рік становище України у рейтингу за даним компонентом погіршилося на 5 позицій. Це пов'язано, перш за все, зі скороченням обсягів експорту та імпорту у ВВП. Тим не менше, розмір ринку продовжує залишатися одним з найбільших конкурентних переваг України.

В ІГК 2008-2009 рр. Україна займає 80 місце за рівнем розвитку бізнесу, що всього на одну позицію краще, ніж у попередньому звіті. Слід зазначити, що за останні три роки особливих змін у рейтингу розвитку українського бізнесу не відбувалося. За даним компонентом Україна відстає від більшості країн ЄС-12 (медіанний рейтинг 56), крім Латвії та Болгарії, але випереджає всі країни СНД (медіанний рейтинг 112).

В Україні склалося відносно сприятливе середовище для інновацій. За цією складовою країна посідає 52 місце в ІГК 2008-2009 рр., що перевищує рейтинг у групі ЄС-12 (56,5), зокрема таких країн як Словачка Республіка, Румунія, Польща, Литва, Латвія і Болгарія. З країн СНД більш високим рейтингом за інноваційною компонентою володіють лише Російська Федерація і Азербайджан. За минулий рік Україна змогла поліпшити своє положення у рейтингу найбільш інноваційних економік відразу на 13 позицій [3, с.112].

Готовність бізнесу до інновацій підкріплюється наявністю висококваліфікованих вчених і інженерів, підвищеним рівнем співпраці між бізнесом та університетами в рамках наукових досліджень і прикладних розробок. У той же час, слабким місцем у сфері інновацій залишається низький захист прав інтелектуальної власності, що стримує роботу компаній у даному напрямку.

Методологія ІГК припускає, що рівень розвитку бізнесу та інновації є факторами конкурентоспроможності, набагато важливішими для країн з високим рівнем доходу на душу населення. Для підтримки досягнутого рівня життя необхідно виробляти товари та послуги з найбільшою часткою доданої вартості. Але для України, яка знаходиться на іншій стадії розвитку, вплив складових «рівень розвитку бізнесу» та «інновації» на загальний рейтинг не є значним [4, с.72-97]. Тим не менше, цей аспект конкурентоспроможності не повинен ігноруватися.

По-перше, незалежно від стадії розвитку підвищення ефективності бізнесу і впровадження інновацій підвищують конкурентоспроможність компаній, і окремих секторів на будь-якому ринку.

По-друге, наявність конкурентоспроможних бізнес-кластерів стимулює появу нових кластерів і таким чином підтримує цикл економічного зростання. Саме кластерні моделі в нових умовах глобалізації і бурхливого розвитку новітніх технологій дозволяють використати можливості основних галузей для прискорення розвитку економіки та відновлення її здатності випускати конкурентоспроможну продукцію. Інноваційний процес на основі кластерних моделей в ринковій економіці підтримується інституційними і структурними факторами, пов'язаними з перерозподілом ресурсів у відповідності з критеріями найбільш повного задоволення поточного і перспективного платоспроможного попиту і структури суспільних потреб, що склалися.

По-третє, зростання доходів населення змусить український бізнес переходити до більшої виробничої спеціалізації на товари і послуги з високою часткою доданої вартості, тож ранні кроки в напрямку підвищення рівня розвитку бізнесу та інновацій забезпечать довгостроковий успіх.

Аналіз рейтингів окремих країн за індексом глобальної конкурентоспроможності свідчить, що найвищу позицію в них займають країни з економікою, яка базується на високих технологіях та інноваціях. Сучасна ж Україна майже втратила позиції технологічного лідера, яким була у ряді галузей в 70-80-роки минулого століття [5].

Для того щоб не перетворитися на світову периферію, що виготовляє дешеву сировинну продукцію, Україна повинна через 15–20 років забезпечити перехід до 6-го технологічного укладу. Сьогодні більшість наших виробництв відносяться до 3–го і 4–го

технологічних укладів.

Розвиток шостого технологічного укладу несе за собою наноелектроніку, молекулярну і нанофотоніку, наногетерогенні системи, нанобіотехнології, наносистемну техніку. Тому дуже важливо розвивати нові наукоємні виробництва, такі як біотехнології, програмне забезпечення та ін.

Ряд наукоємних галузей в яких наша країна має значні досягнення та потенціал необхідно зробити пріоритетними, для того щоб в майбутньому вони стали основою нової структури вітчизняної економіки.

Незаперечним є факт, що основою конкурентоспроможності країни є конкурентоспроможні національні підприємства.

Тому у справі розвитку конкурентоспроможності підприємств промислова політика держави має бути спрямована на розв'язання наступних завдань:

- вдосконалення нормативно-правової бази розвитку конкурентного середовища;
- розвиток вимогливого попиту на продукцію і послуги шляхом введення прогресивних стандартів якості (ISO9001+9003);
- стимулювання підприємств до проведення глобальної стратегії щодо перспектив розвитку, підвищення ефективності, конкурентоспроможності та розширення експорту;
- постійний розвиток і вдосконалення інфраструктури;
- проведення узгодженої структурної політики з іншими країнами щодо розвитку конкурентоспроможності підприємств і забезпечення рівних умов конкуренції.

Висновки і перспективи подальших розробок. Новий підхід щодо розуміння ролі інновацій і інноваційної діяльності в конкурентоспроможності національних економік на світовій арені вимагає нової економічної стратегії, яка має враховувати такі завдання, як розвиток національної інноваційної системи та державна підтримка її основних інституцій; поглиблення інтернаціоналізації національної інноваційної системи на основі впровадження міжнародних стандартів забезпечення; збільшення частки наукоємної продукції в структурі експорту; збільшення обсягів фінансування фундаментальних і прикладних досліджень, в тому числі використання міжнародних механізмів проведення та фінансування НДДКР; впровадження прогресивних форм навчання і підготовки фахівців з об'єднанням зусиль держави і приватного сектору; активізація комерціалізації інновацій, створення каналів їх дифузії для забезпечення більш широкого освоєння нововведень.

Таким чином, забезпечення конкурентоспроможності української економіки потребує насамперед активізації економічної діяльності. Тільки на цьому шляху Україна зможе на гідних засадах інтегруватися у світове співтовариство, забезпечити необхідний рівень економічної безпеки та добробуту населення.

Література

1. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер; [пер. с англ.] // под. ред. В. Д. Щетинина. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.
2. Бондаренко И. С. Конкурентоспособность страны и конкурентные преимущества: сущность, методы оценки / И. С. Бондаренко // Економіка промисловості. – 2007. – № 3 (38). – С. 25–31.
3. Звіт про Конкурентоспроможність України 2009. – К.: Фонд «Ефективне Управління». – 2009. – 230 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.feg.org.ua/docs/Final>.
4. Жаліло Я. А. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації: [монографія] / Я. А. Жаліло, Я. Б. Базиліук, Я. В. Белінська. – К.: НІСД, 2005. – 388 с.
5. Державний комітет статистики України. Головне управління статистики в Одеській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.od.ukrstat.gov.ua>.